

Эскизы преданій и быта инородцевъ Глазовскаго уѣзда. I—III. Составилъ Н. Первухинъ. Вятка. 1888. — Vázlatok a glazovi kerület idegen ajkú lakóinak (a votjákoknak) hagyományai és életmódja köréből. Irta: Pervuchin Miklós. I—III. füzet. Vjatka. 1880.

I.

Az élénk érdeklődés, mely különösen az utóbbi években az Oroszország keleti részeiben lakó ugor és tatár népek ethnographiai tanulmányára irányul, egész kis irodalmat hozott létre e szakban, melynek egyik-másik terméke sok becses anyagot tartalmaz nyelvészeti szempontból is. Az utóbbi tekintetben kiválóan megérdemli figyelmünket Pervuchin, glazovi tanfelügyelőnek a czimben jelzett munkája, mely a vjatkai kormányzóság északkeleti részében lakó votjákok vallásos szertartásait és gondolkozását ismerteti beható tárgyalásban s e mellett egy bő imádságyűjteményt, továbbá népdalokat, közmondásokat s találós meséket is közöl eredeti nyelven és fordításokkal. Kutatásainak e terén a szerző nem áll minden előmunkálat nélkül. Nem szólván a kevésbé alapos régibb monographiákról (mint pl. a Bechterevé), már a votják népköltészet első érdemes ismertetője, a korán elhunyt Borisz Gavrilov is közöl öt apró pogány imádságot s orosz nyelven bő leírásokat a glazovi kerületben követett vallásos népszokásokról, jelesen Nagyesütörtök napján, az Akajaška nevű tavaszi ünnepen, a nyár- és télközép idején (*vožo dár*), születések lakodalmak és halálozások alkalmával. Az ő leírásait alapúl véve s kiegészítve saját tapasztalataival, úgyszintén az elhunyt finn tudós Aminoff levélbeli közléseivel írta meg Max Buch: «Die Wotjaken. Eine ethnographische Abhandlung. Stuttgart. 1882.» című műve legérdekesebb fejezetét, mely a votjákok vallásos szertartásait és mythológiáját szélesebb tudományos alapon méltatja. Sok új anyagot nyújt e tárgyhöz a votják származású G. Verescsagin az orosz földrajzi társaságtól ezüst éremmel kitüntetett «Вотьяки Сосновскаго края» («A szosnovszkai vidék votjákjai») című értekezésében (l. e társaság közleményeinek XX. kötetében); továbbá a híres mongoliai utazó G. N. Potanin, ki az 1881. év nyarán tett kirándulást a jelabugai kerület votjákjaihoz s becses ethno-

graphiai és nyelvészeti¹⁾ megfigyeléseit a kazáni archæologiai, történeti és ethnographiai társaság folyóiratában közli (I. a III. köt. «Вотьяки Елабужскаго края» című közleményét).

Pervuchin bár nagyjában ismeri ezen előmunkálatokat, ritka esetben hivatkozik rájuk s általában kevésbé törekszik a bennük foglalt adatok rendszeres összeállítására, avagy kritikai méltatására: mint inkább hogy érdekes, népszerű előadásban — mert vázlatai a kormányzóság hivatalos lapjának a Вятския Губернскаго Вѣдомости szépirodalmi mellékletén jelentek meg — saját kutatásának eredményeit ismertesse a glazovi votjákok hitéletére vonatkozólag. E kutatásaiban kiváló segítségére voltak a hatósága alá tartozó votják falvak tanítói, kiket az anyaggyűjtés módjára és tárgyára nézve utasításokkal látott ei s kik közül néhány származására nézve is a votjákok közül való. Egy másik forrása adatainak az illető vidékbeli papság, mely szelíd²⁾ s ellenséges magatartással gyakran szokott beleavatkozni a votjákok pogány vallásos szertartásaiba s ezen alapon némileg tájékozott bennük. Így intézvén az anyaggyűjtés munkáját könnyű szerrel sok adatot halmozhatni ugyan össze; de ez adatok értéke, illetőleg megbízhatósága nem minden esetben kétségtelen; a mennyiben a gyűjtők tudományos erkölse és műveltsége gyakran nem eléggé fejlett arra, hogy valami lelki-

¹⁾ Fontos különösen a botanikai és zoológiai műszók jegyzéke, melyet Potanin votják, cseremisiz, tatár nyelveken s a jelabugai orosz dialektusban állított össze s melynek jó hasznát vehettem kiadóban levő votják szótárom szerkesztése alkalmával is.

²⁾ Bolezino egyházas falu papjától Joann Nykolajevics Utrobintól hallottam, hogy ő valamint szomszéd paptársai a votják áldozatok alkalmával meg szoktak jelenni kereszttel és szent képpel az áldozó berekben, vagy a szent sátorban s az áldozati tárgyak (kenyér, pálinka, tojás, hús stb.) elé helyezik az említett keresztény symbolumokat. Ez eljárásukkal a pogány szertartásnak szelíd szerrel keresztény színt akarnak adni s egyúttal személyes befolyásukat is érvényre juttatni az egyházon kívüli vallásos cultushoz. Régóta ismeretes fogása a hittérítő papságnak, hogy a régi vallás lerombolása alkalmával megbecsüli és fönntartja azon intézményeket, melyek a vallásos érzés fejlesztésére alkalmasak s hogy pl. a kereszténységnek is nem egy fontos institutiója és felfogása fejlődött ilyen módon pogány alapból.

ismeretbe ütköző cselekedetnek tartanak, ha a megfigyelésükre bízott tényeket nem szigorú tárgyilagossággal, pl. bizonyos gyakorlati érdekek *) vagy kedvelt eszmék szempontjából kiszínezve,

*) Közönséges eset, hogy midőn egy hivatalbeli előjáró alárendeltjeivel végeztet tudományos gyűjtéseket, vagy midőn anyagi jutalom van kilátásban e fáradságért: e gyűjtők a munkaadónak ismert vagy képzelt intentiója szerint alakítják közleményeiket, hogy ezek annál érdekesebbek legyenek s a teljesített szolgálat is nagyobb értékűnek tűnjék fel. Ismeretes, hogy mily gyakran kerülnek be műdalok népdal-gyűjtésekbe a mű nagyobb terjedelmével járó anyagi haszonért, hogy mint változtatnak sorokat, vagy nagyobb részleteket is esztetikai szempontból. Tanulságos tapasztalatom van erre nézve magamnak is votják tanulmányutamból. Kazáni foglalkozásom első heteiben történt, hogy fölkerítem a hozzájáró Iván Michailov votják tanítónövendéket, hogy jegyezze fel az emlékezetében levő népdalokat s hozza el számomra. Ő megígérte; de midőn pár nap mulva eljött, nem hozott semmit. Én figyelmeztettem ígéretere s legközelebb csakugyan kapok tőle egy kéziratot, melyben pár népdal között a következő is foglaltatik:

Eljött immár a *bédzém*-nal (húsvét),
 az én társaim sétálnak
 kék galamb módjára turbékolva.
 Az én társaimat meglátva
 az én anyácskám bizonyára sírva jár.
 Az én anyácskám miért sír?
 Nem tűrheti keble fájdalmát;
 neki sem égne a szíve,
 de bizony nincs mellette fölnevelt gyermeke.

E dalban mindenelőtt föltűnt, hogy kilenczsoros, míg Gavrilov terjedelmes kazáni votják dalgyűjteményében s a Michailov-féle többi népdalokban is a sorok száma következetesen négy. Közelebbről vizsgálva a tartalmat, azt vettem észre, hogy személyes — Michailovra illő — vonatkozások vannak benne. Eppen húsvét tája volt, a midőn M. szeretett volna hazamenni falujába, legény-és leánytársaival mulatni s anyját viszontlátni; de mindezt nem tehette költséghiány s a közellevő vizsgák miatt. Gyanúm ébredt, hogy e dal Michailovnak saját gyártmánya. Vallatóra fogtam a dolgot s többféle zavaros feleletek után kiderült, hogy M. restelte be nem váltani ígérését s miután hamarjába csak pár dalra emlékezett, maga csinált egyet saját viszonyaira. Így került e műdal — mely különben híven eltalálja a népdal hangját — gyűjtéseim közé (l. Votják Népkölt. Hagy. 274. l.)

esetleg tetemesen megváltoztatva közlik. Sajnálattal kell ráutalnom, hogy Pervuchin mythologiai és nyelvészeti közléseiben is mutatkoznak olyan részletek, melyek a kritikai vizsgálat alkalmával ilyen gyanúra adnak okot. Feltűnő pl. hogy az imádságokat bekezdő evocatio, vagyis az istennevek és attributumok elősorolása a fölszólításban Pervuchinnál (néhány külön szempont alá eső imádságot kivéve) mindenütt stereotyp formájú, t. i. állandóan így hangzik: *óstü Inmarü, Kildisünü, Kwazü (čabja, vagy Durga vagy egyéb név) Vorsüdä!* vagy rövidebben: *óstü Inmarü, Kildisünü, Kwazü!* Ezzel szemben az én gyűjteményem imádságai, ugyszintén a Gavrilovéi nagy változatosságot tüntetnek fel, így: *óstü Inmarü; óstü vilis muso badžin Inmarü; vilis jugit todijü, Kildünü, Inä-vuü, Vorsüdä* (Uram Inmar-om; uram, magasban levő kedves, nagy Inmar-om, magasban levő fényes fehérem, Kildün-om, Egem-vizem, Vorsud-om!) | *óstü Inmarü, žec Kurbon-Inmarü, žec Kildün-Inmarü, žec šizim pudo kildis-vordis Inmarü, žec šizim jupuñ Kildis-vordis Inmarü!* (Uram Inmar-om, jó Áldozat-Inmar-om, jó Kildün-Inmar-om, hétféle jó lábas jószágot teremtő-nevelő Inmar-om, hétféle jó gabonafőt teremtő-növesztő Inmar-om!) | *óstü Inmarü, Vorsüdä, budžim Midorü, Kildün-Inmarü!* | *óstü Inmarü, Kozma-Inmarü, badžim Inmarü | ej badžem Iúmarü, ósto Iúmarü, Keldisü-vordisü!* (Votják Népk. Hagyom. 147. 152. 158. 162. 169. ll.) || *bédžem Iúmarü, Keldün-Inmarü, žec Iúmarü, Mu-Keldün, dü-Keldün!* | *ósto Iúmarü, bédžem Inmarü, Keldis-vordis Iúmarü, Amin-Iúmarü* (Gavrilov). A Pervuchin-féle imádságok evocatiójának állandó szabályossága úgy látszik egy igen gyakran kifejezett kedvelt eszme befolyása alatt keletkezett, hogy t. i. analogice a keresztény szentháromsággal a votják Olympusnak is van egy hármass istensége (триада древняго восткаго Олимпа). Az imádságok ezen triashoz intéztetnek, mely mellett az evocatióban fölemlítettik egy kisebb rangú «kedvelt istenségnek» (любимое божество) a Vorsud-nak neve is. *) Ezen felfogás, illetőleg eljárás

*) Érdekesek P. ide tartozó saját nyilatkozatai: «всѣ обществєнныя и большинство частныхъ молитвъ начинаются съ воззваніемъ къ триадѣ и воршудамъ Мы приняли однообразную форму воззванія, именно: *Ostü Inmarü, Kildisünü, Kwazü, vorsüdä* . . . тогда какъ — вѣроятно вельф-

világos bélyegét viseli a papi tendentianak, melynek ugyanily kifejezését megtaláljuk már az 1847-iki szarapuli votják kátéban, a hol az atyaisten *Inmar* neve mellett a fiúistenre követ-

ствіе за бывчивости — въ нѣкоторыхъ мѣстахъ тѣ-же самыя молитвы читають съ упоминаніемъ только *Inmar*-а и *Kildišin*-а; а въ одномъ мѣстѣ у насъ былъ вариантъ воззванія, въ которомъ кромѣ триады и воршудовъ упоминалась еще какаѣ-то *mumä* (мать) и воззваніе читалось такъ: *ostä Inmarä, Kildišinü mumä, Kwažü, vorsudä* («mind a nyilvános s a magán imádságok nagyobb része a *hármás istenséghez* s a *Vorsudhoz* való felkiáltással kezdődnek *Mi e felkiáltásnak egyforma alakját fogadtuk el, jelesen ezt: ostä Inmarä, Kildišinü, Kwažü, vorsudä*; noha — valószínűleg feledékenységből — némely helyeken ugyanez imádságokat pusztán *Inmar* és *Kildišin* megemlékezésével mondják; sőt egy helyen volt e felkiáltásnak egy variánsa, melyben a hármás istenség és vorsudok nevén kívül még valami *mumä* [anya] volt felemlítve, úgy hogy a felkiáltás így hangzott: *Ostä Inmarä. Kildišinü mumä, Kwažü, Vorsudä!* III. füz. 4. l.). Hogy átalakítások és önkényes javítások egyebek is történtek a textusban, jellemzően bizonyítja a következő is. Az én gyűjteményemben s a Gavrilóvban az istenek felsorolása után az állítmány vagy appositio mindig egyes számban áll, tehát így: «uram *Inmar*-om, jó *Vorsud*-om, jó fölséges *Midor*-om, jó *Kilcin-Inmar*-om stb. a d d (nem: adjátok) jó szerencsédet (*žec šuddä šot!*)!»; vagy az áldozat színe-gőze a tiéd legyen (*aslid med luoz*). Pervuchinnál — azon felfogás alapján, hogy az isten attributumok okvetlenül mindannyian külön-külön mythologiai személyekre vonatkoznak — az említett mondatrészek gyakran többesben állanak a rendes egyszám mellett. Ez esetek nyilván a textus idomításai az előzetes felfogáshoz, minők pl. *ostä Inmarä, Kildišinü žec gužändä* *istä milem* jó nyaratókat küldjétek nekünk (низпошлите намъ) III. füz. 7; de pár sorral lejjebb *šot* adj! (nem: *šotä* adjatok!) | *žec životmäš vožmalä* jó marhákat őrizzétek (избавьте) | u. o. 30. | *tau! jurtti di žec u ždäs bittini* köszönet, hogy bevégezni segítettetek munkánkat (вы помогли) 28. | *ti-no Inmarä, Kildišinü, Kwažü, än analtä pinaljosmä!* és ti is, I. K. Kw. ne hagyjátok el fiaimat (и вы . . . не оставьте); de mindjárt nyomban közvetlenül egyes számú állítmányt találunk: *än kušti* (e h. *kušti*) *sojosti* ne ved el őket (не отвпрайтe) 37. l. Néha csak a fordításban látjuk a javítást, pl. *ton-no Inmarä K. Kw. . . . än analtä* и вы . . . не оставьте! 34. l.

kezetesen a *Kıldicin*, *Kıldin* szó használatos, pl. *oskisko odig ostül* | *Kıldin Inmar Jisus Xristosl* hiszek az egy úristenben J. Kr.-ban (во единого господа I. X.) Sar. Azbuka. 139. l. (ellenben az újabb Gavrilov-féle kátéban: *oskisko odik Inmar I. Xristosl*) | *Kıldin-Inmar I. Xristos immis vaškiz* az úr. J. Kr. leszállott az égből Sar. Azb. 142.

A gyűjtők kritikátlan eljárásának érdekes bizonyosságait nyújtják az imádságyűjtemény 25. és 26. számai. Az egyik a leány születése alkalmával való imádság, melyben egyéb jó kívánság mellett ezt olvassuk: *žec starik med šedoz! dišätsküm murt med liktoz kurani* «találjon jó öreget (értsd: férjet)! tanult ember (грамотный жених) jöjjön öt megkérni!» Föl nem tehető, hogy a primitív culturfokon álló votják nép, mely általános tapasztalat szerint átkosnak tekinti az új divatú iskoláztatást, ilyesmire gondoljon komoly imádságában. E közlés eredete alig képzelhető más-kép, mint hogy valamely jókedvű votják megtréfálta az öt faggató, vagy jutalommal kecsgetető falusi tanitót — kinek talán minden áron ambíciója volt a tanfelügyelő úr számára megkeríteni a kérészt «leányszületéskor való imádságot» — azt mondván neki körülbelől: «kívánjuk a leánygyermeknek, hogy jól menjen férjhez, hogy (magadfele) tanult, irástudó ember vegye el» stb. Hasonló valószínűtlenség a másik imádságnak, melyet állítólag fiú születésekor mondanak, következő tétele: *bidžim äksejli soldatü minini med jaralod!* légy alkalmas (t. i. az újszülött fiú) a fölséges császár számára katonának (да окажется годень идти въ солдаты)! Ezzel a votják közlő csak loyálisát akarta fitogtatni a hivatalos hatalom képviselője előtt. A katonai szolgálat még a legfejlettebb nép felfogásában is a kényszer és szenvedés állapota s nem gondolható, hogy éppen a votják — kinek kora házassága miatt a legtöbb esetben feleségétől és gyermekeitől kell elválnia a katonaságba való lépéskor — éppen ő lelkesüljön ez állapot iránt annyira, hogy a fiúgyermeknek már születése alkalmával azon könyörögjön istenenek, hogy fia beváljon katonának. Egészen más érzésről tanúskodik az én gyűjteményemnek egyik imádsága, hol a votják azon kéri istenét, hogy «a fölséges császárnak lánczos-szijas ostorától óvj meg, tarts meg Egem-vizem, uram Inmarom!» (Votj. Népkölt. Hagy. 151. l.). Az ilyen tárgyi alapon fölismerhető hamis anyagon kívül, vannak Pervuchin közleményeiben — mint

alább látni fogjuk — olyan részek is, melyek tiszta nyelvészeti alapon esnek a mesterséges alakítás gyanújába; továbbá vannak bevallott textusváltoztatások, melyek állítólag æsthetikai szempontból voltak szükségesek. Mindez azonban kevésbé róható fel a szerző lelkiismeretlenségének*), mint inkább annak, hogy még nem eléggé jártas a tudományos anyaggyűjtés módszerében és gyakorlati fogásaiban. Kellő kritika alkalmazásával azért e fogyatékoságok mellett is igen értékesnek kell jelentenünk munkáját, melyben sok hasznavehető, tanulságos anyagot fog találni az, ki valamikor az ugor népek ősi hitét fogja rendszeres tudományos vizsgálat tárgyává tenni.

A votják mythologia alakjait Pervuchin két főcsoportra osztja: 1) istenségekre, melyek közül az ember iránt jóindulatúak a fentemlített trias s a kisebb rangú *Vorsud*; rosszindulatúak: *Sajtan* s a kisebb hatalmú *Akšan*, *Vožo*, *Kutiš*, *Peri* és *Cer*; 2) félistenekre vagy szellemekre, ilyenek: *Vu-murt* (Víz-ember), *N'uläs-murt* (Erdő-ember), *Lud-murt* (Mező-ember), *Korka-murt* (Ház-ember), *Gondir* id. (tkp. Medve), *Gid'-murt* (Istálló-ember), *Tod'i murt* (Fehér-ember, fürdőház szelleme), *Iskal-pido murt* (Tehénlábu ember), *Paläs-murt* (Erdei echo-ember) és *Uvir* (Lidércz). Nem terjeszkedhetünk ki e folyóiratban e mythologiai alakokra vonatkozó képzetek, mondák és szertartások ismertetésére, melyek Pervuchin első füzetének tárgyai; csupán néhány nyelvészeti, vagy szorosabban modva etymologiai meghatározására akarunk némi megjegyzéseket tenni. Az *Inmar* szóra nézve azt olvassuk, hogy összetétel *in* «hatalom» (область, власть) és *mar* «fény, tisztaság» (свѣтъ, чистота) szókból, miszerint az egésznek eredeti jelentése ez volna: «a fény, világosság, tisztaság ura» (владыка свѣта, ясности, чистоты). Ez állításának egyetlen része sem fogadható el; sem az *in* szónak «hatalom» sem a *mar* «fény» jelentése, sem az összetétel fölvétele nem igazolható. A votják *mar* szó értelme:

*) Vázlatainak előszavában így szól: «Nem ígérhetem közleményeimnek gondos irodalmi kidolgozását, hanem főképp arra fogok törekedni, hogy . . . a bennük nyújtott tudósítások teljesen megbízhatók legyenek» (буду стараться лишь о томъ, чтобы свѣдѣнія сообщаемыя въ нихъ, были вполне достоверны) I. füz. előszó, II.

«mi, ami, valami; mi?; miért?; egyéb, más»; az *in, iin* szóé: «lévegő, ég». Az utóbbinak töje *inm-* (iness. *inmîn*, elat. *inmîs*), tehát *inmar* nem is így tagolandó *in-mar*, hanem legfeljebb így *inm-ar*. Bizonyos, hogy az *Inmar* istennév azonos az *inmar* ég, *m e n n y* szóval, mely jelentés világosan kivehető e példákból is: *ucied in-marü tuboz* fülemiléd az égbe száll. *Votj. Népk. Hagy. 193. dal* | *inmarän-no pilemîn viskin* az ég és felhő közt u. o. 177. l. | *inmar zorü* az ég esőzik | *inmar jugit lucü* az ég világosodik u. o. 67. l. Az *sten* fogalomra egyéb ugor nyelvek is alkalmazzák a «menny» szót, így: zürj. *jen*, vogul-osztják *tårém, törém*, mordvin *šhaj* jelentése «aer, coelum» és «deus». Ugyanezen *inmar* szó mint mythologiai alak kifejezése szerepel a Kalevala *Ilmarinen* hősének nevében, a melyhez füződő mythosok is kétségtelenné teszik a finn *ilma* (= *votj. in, zürj. jen*) «aer, coelum» szótól való származást. — A *Kildisîn* szót Pervuchin a *kildîni* ige participiuma és az *in* «ég» összetételének magyarázza s minthogy szerinte amaz ige jelentése: «fáradni, gondoskodni» (трудиться, заботиться) a mythologiai név eredeti értelme: «gondoskodó hatalom, gondviselés ura» (власть заботящаяся, владыка промыслитель). Ez ellen mindenelőtt megjegyezzük, hogy a *kildîni* szónak az eddigi irodalom és saját gyűjtéseim egész más jelentését mutatják, ez t. i.: 1. megjelenni, jelentkezni (pl. *tarakan jurtađ isanün kildoz* a csótány házában bajjal jelentkezik. *Votj. Népk. Hagy. 34.*); 2. teremődni, létre jönni, keletkezni (pl. *mužemlän kildämez* a föld teremődése. u. o. 49.); 3. létre hozni, rendelni, intézni; teremteni (*žec ulîni med kildod Inmarü!* intézd, hogy jól élhessek *Inmar-om!* Gavrilov imáds. 5.). *Kildis-in* e szerint «teremő ég» (ismeretes magyar fohászzkodó szólás), mely jelentését igazolják a *votják* imádságok efféle kifejezései is: *žec šizim pudo kildis-vordis Inmarü!* hétfele jó lábas jószágot teremő-fölnevelő *Inmar-om!* | *žec šizim ju-puñ kildis-vordis Inmarü!* hétfele jó gabnafőt teremő felnövesztő I. | *što Inmarü, keldisä-vordisü!* *Votj. Népk. Hagy. 169.* Igen ügyetlenül bánik el Pervuchin a *Kildisîn* mythologiai név attributumoz változatainak magyarázatával. Ezek közül ő kettőt ismer, jelesen ezt: *Kildisîn-mu* (recte: *Mu-Kildisîn, Mu-Kilcîn*; csak is ilyen alakban ismerik egyéb forrásaink, mint: Gavrilov imádság. 1. Verescs. 26. Potanin 204, 209, 212.) és *Kildisîn-mumi*, melyekben ő külön-külön mythologiai személyeket lát. *Kildisîn* volna egy

é g b e n lakozó a földet és termékeit gondozó istenség, *Kildišin-mu* egy földben lakozó és azt óvó istenség, *K.-mumi* pedig az elsőnek az anyja. A dolog megvilágítására utalnunk kell arra a tényre, hogy a *Kildišin*-nak megvan pontosan egyező mása a vogul *Kaltés-čkwä*, (déli vog.) *Kältés-č*. mythologiai alakban. A nyelvészet a permi (zürjén-votják) szellemi és gyakorlati élet többféle hatását igazolja a vogulságra *) s hogy e hatás különösen a vogul vallásos életre irányult, történeti bizonyítékokkal is támogatható. A *Kaltés* a permi *Kildiš*-in átvétele; v. ö. a hangtani megfelelésre nézve: vog. *pašü!* vagy *pašü qlén!* üdvöz légy! (köszöntés) és osztj. *piža!* üdvöz légy! *viža ula!* id. = zürj. *viža olan?* bist du gesund? (grussformel). A két alakra vonatkozó mythikus képzetekben is megvan az a szoros egyezés, mely közös eredetüket igazolja. A *Kaltés-čkwä*, vagy más nevén *ākw* «anyó» (mint *ātēr* «fejedelem» *χαρ' ἐξοχη*) = *Mir-susné žum* «Világot néző férfi» = *Sārñi ātēr* Aranyfejedelem) a szülő nőknek védőasszonya, mint vogul ethnographiai jegyzéseim egyike mondja: *möt vārmäläl qlnē nē Kaltés čkwän pojksi, pus-ta'il voss qñšawē, mat naknē-sipnē ul voss pati űaurēmä qñšēnē porät. jiržatnē žatpü jiri' sālī ali, qln nēri, tār pini*: «más állapotban levő nő *Kaltés*-asszonyhoz könyörög, hogy jó egészséggel tartsa meg, valami bajba, veszedelemben ne essék midőn világra hozza gyermekét. A ki áldozhat, áldozatul rénszarvast öl, pénzt köt be (áldozati ajándékul egy kendőbe), kendőt tesz (az áldozati tárgyak közé). A *Kildišin*, *Kilčin* is női alak, ezért neveztetik *Kildišin-mumi*-nak, vagy mint én hallottam *Mu-Kildišin-mumi*-nak (*mumi* = «anya») s hogy szereplése a szülő nőkre is kiterjed bizonyítja a következő szólás: *Kildišin šuräs-dorü vetlñi* «a *K.* útjára menni», mi azon szertartásra vonatkozik, midőn az újszülött gyermek anyjához az ismerősök lepényeket s egyéb ételajándékot hordanak (Gavrilov 170. l.). A *Kaltés*-asszony igen nevezetes szerepű a vogul mythológiában; ő az istenek ősanja, *Sārñi-Kworēs*, másképp *Numi-Tārēm* («Arany-égbolt, Magas ég») felesége, vagy egy másik monda szerint leánya a *Sārñi ātēr* egyetlen nőtestvére. Gyakran említettetik a neve nemcsak a kosmogoniai mondákban és

*) L. erre nézve «Votják Nyelvtanulmányok» 195—197 ll., hol néhány zürjén elemet mutatok ki a vogul-osztják szókinsben. Ez érdekes nyelvi hatás tüzetes méltatása még a jövő feladata.

imádságokban, hanem a gyakorlati életben is; mert ő az élet adója (v. ö. e kifejezést *Kaltés lāwēm ālnē pos* a *K.* mondotta élethatár = az élet ideje) s az emberi boldogság kútfeje. Lelkessedéssel magasztalja, mint ilyet «az ég és föld elöntetésének éneke» (*māi' tārmi' sās̄yatilēm ēri'*):

Sārni Kaltés jāj'-āritū
kwonū kwāli, saǰā tāremti :
akw' sūntēp sāt Ās aumēli,
akw' sūntēp sāt sārīs ǰulīli ;
taw saǰānēl ǰātēl pokapi,
taw saǰānēl ēt-pos ǰulīli.
kwol sisūt tūli
sārniīn lūptap, sārniīn tqwpū ǰālnē
sārniīn tqwlēp, sārniīn pānsip
sāt kukkuk isē'it ;
ētū sāt lujǰe'it,
ǰātēlū sāt lujǰe'it ;
ētū-kās at ǰāli,
ǰātēlū-kās at ǰāli ;
tīlē lujǰäse'it : sūpānānl
sāli ālnēl toǰ ta sās̄yate'it,
tulē lujǰäse'it : sūpānānl
sārniīn ālnēl toǰ ta sās̄yate'it,
mā jānitēl ālnē
sawiīn nārāp, sawiīn sāǰip
ēlēm-ǰalēsakātū ta rēikwēl
an ti ǰātēl-mas ta ūnlē'it.

Az Arany-Kaltés, az ő (*Sārni ātēr*) testvére kikél a (a házból), hajfonatát szétereszti : egy torkolatú hét Ob-folyam folyamlik, egy torkolatú hét tenger merül föl ; az ő hajfonatából bontakozik ki a (kelő) nap, az ő hajfonatából merül föl a holdvilág. A ház mögött álló aranyos levelű, aranyos ágú nyírfára

aranyos szárnyú, aranyos farkú
 hét kakuk madár száll le;
 hét éjen át énekelnek,
 hét napon át énekelnek;
 éjjeli vigalmuk el nem múlik,
 nappali vigalmuk el nem múlik;
 erre énekelgetnek: szájaik
 tiszta ezüsttel csak úgy ömlengenek;
 arra énekelgetnek: szájaik
 aranyos ezüsttel csak úgy ömlengenek;
 szenvedéssel öltözött (tkp. szenvedéses botosú, szen-
 vedéses subájú)
 emberkéi (t. i. mi) ennek erejével
 élnek (tkp. ülnek) mind e mai napig.

A *Kaltés*-asszony ilyen felfogása mellett igen érthető ha a votják imádságokban a megfelelő *Kıldišin*-t ilyen attributumokkal találjuk: *Mu-Kıldišin* «föld-teremtő ég», vagy *Mu-Kıldišin-mumi* «föld-teremtő ég-anyja», vagy *dü-Kıldi* (Gavrilov imáds.) «gabona teremtő ég». Mindezek tehát semmiképpen sem külön mythologiai személyek, mint Pervuchin képzele; sőt látni való, hogy eredetileg a *Kıldišin* is csak egy változata, attribútuma az *Inmar*-nak, melylyel együtt szintén előfordul egy szóban, így: *Kıldi*-*Inmar* (Votj. Népk. Hagy. imáds. 1. d), 2. a), b); Gavrilov imáds. 1.). Az imádságok a *Kıldišin*-t még keletkezésének első stadiumában mutatják, a midőn t. i. még nem értődik külön mythologiai alaknak, hanem ezen kifejezésben: *óstü Inmarü, Kıldišinü!* «uram egem, teremtő egem»-nek. Ez magyarázza meg, hogy miért áll az imádságok evocatiói után mindig az egyes szám *(óstü Inmarü, Kıldišinü, badzim Midorü, Voršudü* stb. — *žé šuddü šot*: a d d jó szerencsédet); ha ezek a mythologiai nevek mindannyian külön személyek jelzői volnának, minden esetre csak a többes szám volna helyén. Az ilyen megmerevedett, illetőleg érthetlenné vált attributumokon kívül jó számmal találunk olyan, könnyen érthető attributumokat is, melyekben senki sem gondolhat külön mythologiai személyeket. Volt alkalmam már utalni a *Kıldišin*-nal egyenlő értékű «hétféle jó lábas jószágot, hétféle jó gabonafőt t e r e m t ő-fölnevelő (*kıldiš-vordiš*) *Inmar*-om» és «uram *Inmarom* t e r e m t ő m-fölnevelőm!

(*këldisü-vordisü!*)» szólásokra; épen ilyen attributum-phrasisok: *vilis muso badzin Inmarü, vilis jugit todijü, inü-vuü* «magasban levő kedves nagy *Inmar*-om, magasban levő világos fehérem!» Az összehasonlító mythologiai tudomány egyik alaptétele, hogy mythologiai személyek érthetlenné vált attributumok alapján keletkeznek; az e személyhez fűződő mythosok rendszeren bővebb kifejezései ugyanazon eszmének, melyet a mythikus név jelez. A régi ugor ember eredetileg így fohászodik boldogsága s léte rejtelmes kútfejéhez: «uram, nagy egem!» (= *óstü Inmarü, badzin Inmarü!*); majd szebben és bővebben kifejezve érzelmeit s egyúttal illőbben magasztalva fenséges gondviselőjét egész sora az attributumoknak kerül az imádságba így: «uram egem, teremtő egem, mindenféle állatot, mindenféle növényt teremtő egem, világosságom, fönttartóm, (*vordisü!*) élet- és táplálék-adóm, (*inü-vuü, kwazü*) esőm, időjárásom, áldozattal kért egem (*Kurbon-Inmarü*)»; vagy a «fönttartó, fölnevelő» eszméjét képesen kifejezve: «oh magas ég, az én atyám» (vog. (*Numi-Tārēm āšem*), «istenem» (= Budenz etymológiája szerint «atyuskám»), «teremtő ég, én a n y á m!» (votj. *Küldisün-numü*). Nagy része ezen attributumoknak elvész, egy másika megmerevedik, állandóvá lesz; a benne alkalmazott képes kifejezés eredeti értelme eltűnik s midőn a fejlődés e fokán a fohászkozó eget, atyát, anyát emleget már magához hasonló személyekkel operál képzelete s keletkezik az «öreg isten» (*badzin Inmar*), a vogul vadászni járó, «hét fogolyhurkot állító férfi *Numi-Tārēm* atyám» (*sät lësiñ zum Numi-T. āšem*), az életadó *Küldisün-anya*, vog. *Kaltés-asszony*, «jó szerencsém ura» (*Voršudü*) stb. mythosalak. Mindebből azonban még korántsem következik az a szépen kigondolt theosophia, melyet Pervuchin a votjások tudatára erőszakol, hogy t. i. nekik van egy szentháromságuk, melynek első hypostasa: az ég, *Inmar*; második *Küldisün*, a föld; harmadika a mi a föld és ég között van, az a *er Kwaž*, a mely eszméjének érdekében aztán mindenféle erőszakos magyarázatokhoz folyamodik a mythosok és szertartások tárgyalásában.*)

*) Egy helyütt pl. így szól: «Nem régiben a votjások az erdő szélén egy vörös bikát áldoztak, az ő szavaik szerint *Inmar*-nak, de a mi meggyőződésünk (!) szerint *Kwaž*-nak (по ихъ словамъ Инмару, а по нашему убѣждению Квазю.

A *Voršud*, vagy a nyugati votjakok kiejtése szerint *Voššud* votják szótárom meghatározása szerint: «első rangú őrszellem az embernek és házának, kinek székhelyét a *kwa*-sátorban a *voršud-jibo*, vagy *bidžim midor* nevű féloszlopon, illetőleg a mellette levő polczocskán (*žaži, žaži*) képzelik. Itt vannak elhelyezve t. i. az átvitelesen szintén *voršud*-nak nevezett fetisszerű tárgyak: egy kis kéregdoboz fafedővel, benne pénzdarabok, mellette kevés fenyő-lomb s az áldozati csésze a kanállal. A *Voršud* a házi cultusnak legfőbb alakja; csaknem minden ünnepen, minden kiváló családi vagy közéleti eseménynél, pl. születés, halálozás, betegség, nagy vállalat stb. alkalmával mutatnak be neki áldozatokat; miatta különös szentséget nyer a *kwa*-sátor is, melyet a votják az ő házi kápolnájának tekint. A keresztény terminológiában itt ott mint szentlélek, vagy angyal szerepel». E szót Pervuchin, mint előtte Gavrilov (160. l.) és Buch (131. l.) a *vord-*, „fenntartani“ és *šud* „szerencse“ szók összetételének tartja s támaszkodik e tekintetben egy *vordšud* teljesebb alakra. Jelentése volna e szerint «megőrizett szerencse» (счастье охраняемое), vagy «rejtett, titkos szerencse» (тайнственное, скрытое, спрятанное счастье). Megjegyezzük itt mindenelőtt, hogy a *vordšud* alak — mely sajnos benne van az én népköltési gyűjteményembe fölvelt Utrobin-féle (apokrypheknek bizonyuló) imádságokban is — tudákos etymologizálásból keletkezett fictio. A glazovi kerület öreg papjai nagy kedvteléssel foglalkoznak különösen votják mythologiai nevek keresztény szellemű bonczolgatásával s afféle komolyan állított anekdotákat, mint hogy *Kildišin* = *kil* ige + *diš* ruha + *in* ég, vagyis = „testet öltött égi ige“ = Krisztus — magamnak is volt alkalmam tőlük hallani. A *vordšud* alak, mely különben már az 1847-iki Márkevangeliumban is megtalálható (pl. 8, 38), a *vordiš šud* = «fönn-tartó szerencse» etymologia alapján keletkezett. Maga ez etymologia

I. 14. l.) Valamely votják azt felelte neki arra a kérdésre, hogy mitől eredt valakinek a betegsége s halála: «a *kwaš*-tól», azaz «rossz időtől», mi annyit jelent pl. hogy az illető meghűlt s tüdőgyuladást kapott. Ezt a jelentéktelen kifejezést P. így magyarázza: *Kwaš*-tól, azaz isten akaratából (отъ квази, т. е. по воли божией) s mindjárt azt a következtetést vonja belőle, hogy a *Kwaš* istenség halált, v. betegséget küldhet az emberre.

sem állja meg a kritika próbakövét, mert egy *vordis' sud*-féle hang-complexus összerántása a szóközépi sziszegőt mindenesetre *š, č,* vagy *ž, ž,* alakúvá színezte volna (így: *vor'ėud* vagy *vor'žud*); s ezenfelül a «fenntartó szerencse» igen ügyetlen kifejezése volna a «szerencse fenntartója» (= *sud-vordis'*) értelemnek, mely a *Voršud* képzetéhez alkalmasan illenék. Inkább hihető, hogy a *voršud* szó a *bur-šud* szerencse, áldás' mása, mely előfordul az imádságokban is, mint: *žec' šemjään, žec' pudo-životän ulni-vilni bur-šud d'ä šot Inmarä!* jó családdal, jó lábas jószággal élni, létezni add áldásodat óh I.! *Votj. Népk. Hagy. im. 3. a). V. ö. žec' ulni-vilni šuddä-burdä šot Inmarä!* u. o. imáds. 2. a) | *šum-potimon suddä-burdä šot Inmarä!* add áldásodat, hogy örvendezhessünk! *Gavrilov* imáds. 2. Figyelembe veendő, hogy a *bur,* jószág, «jó» szónak egyébként is van *vur* alakja e szólásban: *vurä vajni* (Sarap. Azbuka 49, 93, 107, 160, 161, 170, 174) = *burä vajni*, megemlekezni valakiről, emlegetni vkit'; *Inmaräz burä* vagy *vurä vajni*, isten nevét emlegetni, halát adni, imádkozni esküdni'. A szókezdő *b—v* hangváltozás egyéb analogiákkal is igazolható, így: közvotják *vorsal,* bezárni' = kazáni *votj. boržal* | közvotj. *votäs* vadászhaló = kazáni *votj. botos:* *čonari-b.* pókháló (= *vog. pätes* függő madárhaló) || *V. ö. zürj. viža* gesund: *vog. pašü!* osztj. *B. piža!* (köszöntés) | *zürj. votj. viž* böjt: *vog. pišelayti* böjtöl, *cser. pütö* böjt, magyar *böjt* | *zürj. vot. viš-* fájni: *magy. beteg* (l. *MUgsz. 454. l.*) | *zürj. verm-*, *votj. vorm-*, *vog. vėrm-* könnyen, vermögen: *vog. K. perm-* ertragen, dulden, *magy. bír-* (u. o. 456. l.). — *Aksän* nevű mythologiai alak először Verescsaginnál említődik (27. l.), hol az van mondva róla, hogy «a szürkület istene» (богъ сумерокъ); «neki semmiféle áldozatot nem hoznak, hanem avval kedveskednek, hogy szürkület idején oldalukra feküsznek az emberek; gyakran lehet hallani ezen időben: *zibit ul, aksän-dir!* csitt, itt az *Aksän* ideje!» *Pervuchin* ez adat alapján nyomozott a glazovi *votjások* között is; de noha egyebet nem hallott, minthogy *aksän-dir* annyi mint «szürkület ideje», mégis fölteszi hogy a glazovi *votjások* is ismertek hajdan egy *aksän* nevű istenséget (58. l. I. füz.). Pedig Verescsagin egész adata a föntidézett szólás félreértéséből eredt*); *aksän* a tatár

*) Hasonló félreértés eredményének tartom Verescsagin mythologiai alakjai közt a *Kaldik-Mumi-t*, a kiről ezt olvassuk

azşam, akşam «abend, die zeit des abendgebetes nach sonnenuntergang» átvétele; tehát ama szólás csak ennyit jelent: «csitt, itt az esti szürkület ideje», amikor tatár szokás szerint — s ilyen sok ment át a votjákba — nem dolgoznak, hanem az *azşam-namazi-t*, azaz esti imádságot mondják. — *Vožo* Pervuchin szerint azon istenség neve, kit a nyári és téli napfordulat idején, a *vožo-dir*-ben határozatlan számú napokon át azzal tisztelnek, hogy nagyobb zajt nem csapnak, nem énekelnek, folyóvízben nem fürödnek, nem mosnak, égő szenet el nem taposnak stb. (I. füz. 59. l.). Származik a *vož* «zöld» szótól, minthogy ugyanekkor zöld a természet (u. o. 58. l.). Ugyane véleményen van Gavrilov is (159. l.); pedig ő megemlíti, hogy tél közepén (decz. 25—jan. 6.) is van *vožo-dir*. E vélemény már csak azért sem helyes, mivel «zöld idő» az *o* végképző nélkül, egyszerűen *vož dir*-nak hangzanék. Rájutunk talán a magyarázat helyes útjára, ha a *vožo*-nak teljesebb *in-vožo* alakját vesszük számba. Erről Verescsaginnál következő magyarázatot találunk (26. l.): «a déli idő istene; ő csak délben uralkodik, még pedig junius 20-ikától július 20-ikáig. Neki semmilyen áldozatot nem hoznak, csak a déli csendre való ügyelettel tisztelik. Ő nem szereti, ha dél idején fűvet, virágot szakítanak, földet ásnak, vagy a nap elé fekete tárgyat pl. üstöt, bográcsot visznek». Kitetszik mindezekből, hogy a *vožo-dir*, vagy *in-vožo-dir* olyan idő, melyben az ég (*in*) délben és a nyári meg téli napfordulatokban van. A *vožo* tőjéül e szerint alkalmasan vehető fel a *vož* «folyóknak, vagy utaknak elágazása, illetőleg találkozás» szó (*šurüs-vož* útelágazás, válaszut; *šur-vož* folyóágazás, torkolat), úgy hogy *in-vožo-dir* «azon

(27. l.): «a votják nők védő istenasszonya; neki áldozatot nem hoznak, hanem csak a következő szavakkal fordulnak hozzá: *ä, Kaldik-Mumi!* Ez annyit jelent, hogy az illető votják nő az ő védelmébe ajánlja magát». Semmiféle más forrásból egy ilyen mythikus személy léte nem igazolható s igen kéri Verescs. előadásából is, hogy csak az idézett szólás alapján következtet reája. Pedig e szólásban — számba véve hogy kétségbeesett, védelmet kereső nő mondja — egész alkalmasan a *kaltak* «óh, jaj» szót láthatjuk; v. ö. *ä kaltak, kaltak!* óh jaj-jaj! (Votj. Népk. Hagy. 62. l.) | *Kiloz kaltak, vazkäm joz-kalikä!* itt marad, óh jaj, korácsaim serege, melylyel eddig társalogtam. U. o. dal. 2. Tehát «*ä, kaltak mumi!* óh-jaj, mama!» mondhatta valamely kesergő votják nő.

idő, melyben az ég útjai összetalálkoznak, illetőleg elválnak»; ez a napfordulat és dél ideje. Ha a votjások — pl. a napcultusnak hagyományaképen — ezt az időt megszentelik is, még nem következik egy *vožo*, vagy *in-vožo* nevű mythologiai személy létezése. A *vožo* istenség épen olyan fictiója a mythologia-csinálóknak, mint az *Akšan*, *kaldik-mumi* s több más, melyekre ezúttal nem terjeszkedünk ki.

A «Vázlatok» második füzete a vallásos szertartások és ünnepek leírásával foglalkozik. Nyelvészeti félreértésekből eredő merész következtetések és magyarázatok helylyel közzel itt is tartkítják az előadásnak különben dicséretes tárgyilagosságát. Ilyennek köszöni létét pl. a votják hierarchia is, melyre nézve azt olvassuk (16. l.), hogy felső fokán áll az *abiz*; ezt követi a *vošás*, kinek protojijerej-féle rangja van; a harmadik fok a *kuriškiš*, vagy *pop*; végül a legalsó fok a csupán gonosz szellemeknek áldozó *kujaskiš*. A határos szarapuli kerületben én úgy tapasztaltam a dolgot, hogy minden szent helynek külön öre, azaz áldozója van (*ulíš*, kit a vidék *tuno*-jainak s áldozóinak választása szentesít); van e szerint: *gurt-kwa-ulíš* a falubeli áldozó helynek, a votják szent sátorának öre és papja (v. ö. Max Buch könyve 126. l.), *budžin-kwa-ulíš* a mezőn vagy erdőben felállított nagyobb szent sátor öre és papja és *lud-ulíš*, vagy *badžin-lud-ulíš* az áldozó liget öre és papja (v. ö. u. o. 128. l.). Pervuchin papi rangfokozatát *tisztán* nyelvészeti tényekre alapítja, arra t. i. hogy vannak *kuriškiš*, *vošaskiš* és *kujaskiš* kifejezések. Ámde a két első csak synonym szó: *kuriškiš* «könyörögni, imádkozni» a *kur-* «kérni» ige frequentatívuma, *vošaskiš* «könyörögni, imádkozni (istenhez)» a *voš* «áldozat; imádság» denominális képzése; e tényekből magukból még nem következhetik, hogy a votjások különbséget ismernek a *kuriškiš* és *vošaskiš* között. A *kujaskiš* épenséggel nem papi hivatal. Alapszava *kujal-* «hányni, elhányni, szórni», melynek frequentatív *kujask-* továbbképzéséből származik: *kujaskon* «engesztelő áldozat» (étel, ital, rongy, összekötött lábú baromfi, apró pénz stb.) a gonosz szellemeknek (l. Verescsagin 27. és Gavrilov 27.). *Kujaskiš* «áldozatvető» tehát bármely közönséges ember, ki a gonosz szellem vélt lakó helyére valami ajándéktárgyat dob. Az *abiz* merőben új, máshonnan nem igazolható adat a votják szókinszben. Pervuchin szerint így a legtöbb jóst és áldozót nevezik s megjegyzi, hogy

e tatár eredetű szó megvan az oroszban is «tatár pap, samán» értelemben. Hogy mért éppen ez az *abiz* a legmagasabb s a *vošaskiš* mért a következő rangfok a votják hierarchiában: azt egészen sajátzerű módszerrel avval okolja, hogy az elsőről kevesebb adatot sikerült kapnia, mint a másodikról s emerről ismét kevesebbet mint a *kuriskiš*-ről; tehát úgy kell lenni, hogy a kiről kevesebb a hír, az ritkább, főbb személy.¹⁾

Az ünnepek sorát Pervuchin a szántást megelőző *akajaška* (kazáni *akaška*) nevű nagy tavaszi ünneppel kezdi, melynek bő votják nyelvű leírása megvan az én gyűjtésemben is (l. Votják Népk. Hagy. 169—176. ll.). E szóra P. azt jegyzi meg, hogy a tatárból származik, mely nézet azomban semmiképen sem igazolható. Nyomra vezet e tekintetben az ünnepnek egyik szarapuli elnevezése, t. i. *gäri-sül* «eke-lakoma» (l. Buch 157. Verescsagin 32. l.), melynek csuvas fordítása *aga-jaška* (*aga*²⁾ «eke», *jaška* leves; lakoma). Volt alkalmam a csuvas nyelvnek egyéb hatásait is kimutatni a votjában (l. Votj. Nyelvtanúlm. 170. l.) s a megnyiben a csuvasok ősi hitére és szertartásaira vonatkozólag becses forrásgyűjtemények állanak rendelkezésünkre:³⁾ constatálható az

¹⁾ L. II. füz. 16. l.: «То обстоятельство, что объ абызъ болѣе трудно собрать указанія, нежели о восясь; а о послѣднемъ болѣе трудно, нежели о курыськись: по нашему мнѣнію, должна характеризовать іерархическое положеніе каждаго изъ этихъ лицъ на лѣстницѣ древне-вотскаго жречества. абызъ стоявшій на вершинѣ ея, долженъ былъ и часть первымъ подъ разищею силою христіанства; затѣмъ исчезъ восясь; а потомъ и курыськись долженъ былъ спрятаться подъ маску по-а.

²⁾ Megjegyzendő, hogy e szó akár *aka*-nak is írható volna; mivel a csuvas mediák voltaképpen félmediák, azaz csaknem a kemény mássalhangzók benyomását gyakorolják a fülre (l. erre nézve bővebben NyKözl. XXI, 9.). V. ö. magy. *eke* «pflug», hol a csuv. *aga* szintén eredetibb néma mássalhangzóval jelentkezik.

³⁾ A legfontosabb ezek közül Vladimir Magnyiczkij műve: «Материалы къ объясненію старой чувашской вѣры. Казань. 1881.» (Adatok az őcsuvas hit megvilágítására). Értékes anyagot tartalmaznak e tekintetben Nikolaj Zolotnyiczkij «Корневой чувашско-русскій словарь. Казань. 1875.» művének függeléke; továbbá Nikifor Kamenszkij pap «Современные

is, hogy a csuvasok (vagy esetleg valamely kiveszett vele egynyelvű nép) vallásos életének is nagy befolyása volt a volgavidéki ugor népekre. — A *guž-dor* ünnep nevét P. így értelmezi: «hótisztás, olyan hely melyen a hó előbb olvadt szét mint másutt» (проталина, место на котором раньше других таял снег); helyes meghatározása: «gyep, pázsit» (зелень); v. ö. pl. *vož guž-dor* zöld gyep (Gavr. dal 169.) | *guž-dor keltini* parlagon hagyni a földet (оставить полосу на полях на несколько годовъ, не пользуясь ею, чтобы поправилаась) | *azbarü guž-dor žuzantäm kar!* tedd, hogy udvaromat föl ne verhesse a gyep! (Votj. Népk. Hagy. imáds. 2. b.). — Tájékoztatóul a votják ünnepek (*juon, sur-juon* «ivás, sörivás» = *ünnep*) természetére s fontosabb szertartásaikra nézve álljon itt elnevezéseiknek jegyzéke, melyet a P. közlöttes votják kalendárium, az eddigi források adatai és saját kutatásaim alapján szerkesztettem össze:

A) Tavaszi ünnepek:

1. *dodü-kušton nunal* (Sar.), *düdü-kušton-něnal* (Kaz.) «szánhagyó nap» gyümölcsoltó boldogasszony tájékán. (Votj. Népk. Hagy. 9. 1.)

2. *šort-tuj* (Glaz.), *šort-miškon* (Sar.) «mating-lakoma» a belügozott fonal-matingok kimosása a patakban s az avval egybekötött lakomázás, illetőleg ünnepség. Verescsagin 29. Pervuchin II. 110.

3. *kušuj-něnal* (Kaz.) félelmetes nap, melynek éjszakáján boszorkányok járnak. Votj. Népk. Hagy. 29. 1.

4. *šor-voš karon arüa* (Sar.) «ágimádságot tevő vasárnap», *puči arüa* (Mal.) «barka-vasárnap», *puči-mučo* (Kaz.) «barka-füldő» = virágvasárnap.

5. *velkoj četverik* (Sar. Glaz.) áldozó csütörtök. Pervuchin II. 112—118. II.

6. *budžin nunal juon* (Sar.), *budžim nunal* (Mal.), *bidžim nunal* (Glaz.) «nagy (fölséges) nap» = husvét. Pervuchin 118. Verescs. 40.

остатки языческихъ обрядовъ и религиозныхъ вѣрованій у чувашъ. Казань. 1879.» (A pogány szertartások s vallásos hit jelenkori maradványai a csuvasoknál) című értekezése is.

7. *akajaška* (Glaz.), *akaška-đuon* (Kaz.) «eke-lakoma», *tulis sur* (Mal. Sar.) «tavaszi sörivás». Egyes napjai: *kižni poton* (Sar.) «vetni menés», *kidés potton* «vető mag kivitele» (a mezőre), *kidés-đuon id.*, *gêrêne poton* (Kaz.) «szántani menés», *güri-potton* (Glaz.) «eke kivitele» | *žajäg-šed* (Kaz.) «lúd lakoma» | *jo-kelan* (Glaz.) «a jég elkísérése» | *güri-šektan* (Glaz.) «eke-vendégelés» | *guž-dor* (Glaz.), *guž-dor-šid-poston* (Sar.), *guž-dor-žuk-püšton* (Kaz.) «gyep-lakoma főzés». A szántást-vetést megelőző nagy tavaszi ünnep. Gavrilov 157. Verescsagin 30. Votj. Népk. Hagy. 169. Pervuchin 29—58. ll.

8. *tulis kišton karon* (Sar.) «tavaszi halott áldozat», *kišton-nal* (Kaz.). Gavril. 184. Buch 145. Verescs. 38. Perv. 119.

9. *budžin voš* (Sar.) «nagy áldozat», *đu-kurbon* (Kaz.) «gabona-áldozat». Két napos ünnep tavasszal a vetés kikeltekor, melyen tulok-, juh-, lúd- stb. áldozatokat hoznak a szántóföldön. Buch 157. Perv. 58—65. ll.

B) Nyári ünnepek:

10. *kvar-sur* (Sar.) «levélünnep (sörivás)», *lis-sur* (Mal.) «túlevél-ünnep», *kvar-vošon* (Mal.) «levél-imádkozás», *gužüm-đuon* (Kaz.) «nyári ünnep», *bulda* (Jel.), *gür-ber* (Glaz.) «eke utó». A szántást befejező, illetőleg az aratást megelőző nagy ünnep, melyen többrendű áldozatokat hoznak, a házakat föllombozzák s a lakodalmat (*šuan*) tartják. Gavril. 164. Verescs. 38. Votj. Népk. Hagy. Előszó VIII. Potanin 204. Perv. 65, 68.

11. *mužem-šimašnik* «föld-névnep», *gudiri-šimašnik* «mennydörgés-névnep», *šulis-murt-šimašnik* «erdei istenség névnepja» (Glaz.). Perv. 67, 68, 93. ll.

12. *poči gür-ber* «kis gür-ber ünnep» (Glaz.) a szénakaszálás befejeztével, melyen főképp a *Vu-murt*-nak (víz-ember) nyújtnak áldozatot. Gavril. 104. l. Perv. 77.

13. *vil-juon*, *vil-karon*, *vil ar* (Sar. Mal.) újév ünnepe a rozsaratás kezdetén, melyen zsenge kalászokat visznek a szent sátorba és megemlékeznek a halottakról. Buch 160. Votj. Népk. Hagy. 9, 162. — Perv. szerint *vil žuk* «új árpadara» (Glaz.) őszi ünnep az első árpakévek cséplése alkalmával. 82. l.

14. *muš-tubon juon* (Sar. Jel.) «méhmászó ünnep», *muš-voz-*

masli kurbon (Glaz.) «áldozat a méhőrzőnek». A mézszüretnek két napos ünnepe. Perv. 95. l.

C) Őszi ünnepek:

15. *sizil-juon* (Sar.), *sizil-đuon* (Kaz.) «őszi ünnep», *sizil-kurbon* (Glaz.) «őszi áldozat» az őszi vetés bevégezése alkalmával tartott nagy ünnep. Perv. 78. l.

16. *sizil kišton-nunal* (Sar. Glaz.). Őszi halotti ünnep. Perv. 124. lap.

17. *pukro-nunal* (Sar. Mal.) = Покровъ. Nagy boldogasszony napja.

18. *Nuläs-murtli kurbon* (Glaz.) «áldozat az erdei istenségnek». Perv. 97. l.

19. *Vu-murtli kurbon* (Glaz.) «áldozat a vízi istenségnek». Perv. 101. l.

20. *val-nimanüik* (Glaz.) «ló-névnap». Perv. 101. l.

21. *Mikajlo-nunal* (Sar.), *Nikola-nenal* (Kaz.) Szent Miklós napja.

D) Téli ünnepek:

22. *nardugan* (Kaz.) téli ünnep (karácsony előtt), melyen az ifjúság álarczos mulatságokat tart s éjfél után a mezőre megy hallgatkozni, a hallott neszből jósván a jövőre.

23. *im-ušton* (Mal.), *um-išton* (Sar.) «szájnnyitó» = karácsony, a midőn az emberek szája a hosszú bőjt után a hústra megnyílik (v. ö. a magyar *húsvét* ünnep-elnevezést. — Más neve *tol-sur* «tél-ünnep». Verescsagin 39.

24. *jo-vilä sulton* (Sar.), *đji-vëlä poton* (Kaz.), *jo-vilin silon* (Glaz.) «a jég fölött álló ünnep», a midőn az egész falu népessége kimegy a folyó jegére s ott léket vágva áldozat mellett imádkozik a vízi istenségnek. Votj. Népk. Hagy. 21. Perv. 104. l.

25. *voj-där* (Sar.), *voj-masleńča*, *voj-arüa* (Glaz.) «vaj-idő» farsang utolsó hete, a mikor még szabad zsíros, vajjas ételeket enni. Verescs. 40. Perv. 107.

26. *kutäs-tuj* (Glaz.) «cséplakoma». A cséplés befejezte alkalmával tartott ünnep. Perv. 87.